

КОНФЛІКТОГЕННІ ЗОНИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Викладено авторську версію конфліктогенних щодо політичної системи України чинників.

Ключові слова: політична система, політичний конфлікт, протиріччя, правлячий клас, політична еліта

Перепрошую у присутніх у залі колега-науковців за дещо ненаукову, як на перший погляд, назву мого виступу.

Хтось може слушно запитати:

- що то за конфліктогенні зони є в політичній системі?

- чи коректно називати сукупність державних і недержавних інститутів влади і суспільного управління або окремі з цих інститутів чи їх сегменти зоною (тобто, простором), що генерує політичні конфлікти?

- може, це зона, яка не генерує, а в якій генеруються конфлікти?

- якщо вірним є останнє, то що (або хто) саме в цій зоні є «конфліктогенератором»?

Спробуймо відповісти на ці запитання з позиції політичної науки. Вона розглядає політичну систему як три підсистеми (фігурально, зони), що взаємодіють між собою:

- інституціональну (держава і її владні інституції з законодавчими, виконавчими та судовими функціями, політичні партії, групи інтересів та ін.)

- інформаційно-комунікативну (канали і засоби інформаційної взаємодії органів влади, громадянина і громадянського суспільства)

- нормативно-регулятивну (правові регулятори, визначені в нормативно-правових актах, а також традиції або, інакше, звички політичної поведінки)

Вітчизняна і не тільки вітчизняна політична практика свідчить, що конфлікти виникають як усередині кожної з цих трьох підсистем, так і в процесі їхньої функціональної взаємодії. Йдеться саме про політичні конфлікти. Для подальшого розгляду проблеми важливо визначитися з розумінням суті феномена, означуваного терміном «політичний конфлікт», його причин і «генераторів», а також суспільної ролі. Представники різних шкіл політичної науки по різному розуміють названі явища.

Я вживаю термін «політичний конфлікт» на означення особливого виду суспільної поведінки, що виникає й існує як криза у відносинах суспільних суб'єктів, що взаємодіють з приводу реалізації повноважень і функцій політичної влади та управління суспільством.

Методологічною основою такого розуміння є розведення понять «протиріччя» (англ. – contradiction) і «конфлікт» (англ. – conflict). Перше з них означає об'єктивно та суб'єктивно зумовлений незбіг інтересів суспільних суб'єктів (у випадку протиріччя, що виникає в процесі функціонування політичної системи, йдеться про незбіг владно-управлінських інтересів і

потреб). Друге поняття – власне «конфлікт» – вказує на різновид, форму, спосіб поведінки суспільних суб'єктів у вигляді гострого протистояння і суперництва з метою реалізації певного інтересу. У випадку політичного конфлікту йдеться про протистояння з приводу реалізації владно-управлінських та інших політичних інтересів учасників суспільної взаємодії.

З'ясування обставин, які можуть призвести до конфліктів у функціонуванні політичної системи, є актуальним завданням політичної науки і політичної практики. Дослідницька робота у відповідному напрямі важлива, зокрема, для визначення шляхів відвернення конфліктної перспективи або, хоча б, мінімізації її деструктивних наслідків, якщо конфліктів не вдалося запобігти.

Втім, позицію про необхідність запобігання конфліктам поділяють далеко не всі дослідники. Ця позиція є спільною для тих науковців, хто ставиться до конфлікту як до суспільної загрози. Водночас чимало політологів вважають конфлікт нормою, неминучою реальністю і позитивним явищем, що сприяє прогресивному оновленню суспільства. Щодо правомірності саме таких оцінок конфліктної взаємодії суб'єктів політичної влади, зокрема, в Україні, маю серйозні підстави для сумнівів. Зокрема, в частині того, чи є позитивними для України й українців конфлікти між Президентом і його Секретаріатом та між Прем'єром і Урядом, між Президентом і Верховною радою, конфлікти з приводу використання судової гілки влади задля реалізації особистісних владних амбіцій високопосадовців і досягнення вузькокорпоративних, а можливо, й корупційних цілей. Такі сумніви виникають, зокрема, коли починаєш осмислювати факти судового, політичного й адміністративного протиборства різних груп правлячого класу з приводу призначення Генерального прокурора країни, приватизації Укртелекому або Одеського припортового заводу, або договорів між вітчизняним та іноземними урядами, державними і приватними компаніями на предмет постачання газу в Україну та його транзиту українською територією.

В названих і багатьох інших фактах чітко проглядається конфлікт певних груп, які лобіюють свої корпоративні інтереси за допомогою владно-управлінських можливостей, що їх надають посади близьких до цих груп осіб в тих чи інших інституціях політичної системи. Тим часом чимало не лише публіцистів, а й науковців наполягають на тому, що в основі владно-управлінських конфліктів в Україні є не так конкуренція приватних інтересів й амбіцій, як незавершеність політичної реформи, недосконалість норм Конституції та інших правових актів, що регулюють поведінку суб'єктів влади і управління.

Чимало політологів, далеких від політичної практики, а разом з ними і більшість політиків, далеких від науки, пропонують версії політичного устрою, базовані на тих чи інших позірно ідеальних теоретичних моделях і постулатах, які насправді давно спростовані суспільною практикою. Наприклад, про побудову політичної системи за принципом «стримувань і противаг». Реалізація цього принципу в Україні призвела до дублювання

функцій виконавчої влади Президентом і Урядом, функцій законодавчої влади – Президентом і парламентом. Як наслідок, в Україні Президент стримує Кабмін, Кабмін є противагою Президентові, Президент, Уряд і Верховна Рада стримують одне одного. Політологи і політики захопилися дискусіями, яку модель треба реалізувати: президентсько-парламентську, парламентсько-президентську і т.п. Насправді – це схоластика, словесна казуїстика з приводу термінів і дефініцій. За цим губиться суть: таке унормування повноважень і функцій гілок влади, які забезпечить не «стримування і противаги», а стимули і рушії спільної роботи в національних інтересах, а також спільну відповідальність працівників кожної і всіх гілок влади перед громадянами. Однак унормування навіть таких підходів не стане панацеєю. Хай би на яких принципах базувалися правові регулятори владних відносин, вибудувати бездоганну політичну систему неможливо. Бездоганих політичних систем взагалі не буває. Протиріччя, в тому числі правові, іманентні будь-якому державно-політичному устрою. В так званих «стабільних демократіях» протиріччя розв'язуються завдяки домінуванню серед правлячого класу політичної еліти, яка конфліктобезпечні ситуації розв'язує і нейтралізує узгодженням власних корпоративних інтересів з національними.

Як і на Заході, в Україні недосконалість чинної моделі політичної системи не є справжнім конфліктогенним чинником політичної поведінки. Це – з мого погляду. Втім, є й інше бачення. Звернімося до Юридичної енциклопедії, що її видали в Інституті держави і права НАН України. Цитую текст зі статті «політичний конфлікт» у четвертому томі видання: «процес удосконалення політичної системи України супроводжується конфліктами між законодавчою та виконавчою гілками влади». Але ж гілки влади між собою не конфліктують. Вони взагалі не взаємодіють між собою. Взаємодіють у формах конфлікту або неконфліктної поведінки конкретні посадовці відповідних владних структур. Тобто, між законодавчою і виконавчою владою як інституціями, за визначенням, не може бути конфлікту. Натомість існують протиріччя норм, що визначають функції і повноваження різних владних інституцій. Такі протиріччя властиві практично будь-якій політичній системі. За своєю суттю і потенціалом, вони не є справжніми причинами конфліктної поведінки. Вони є об'єктивними умовами діяльності тих чи інших осіб на відповідних посадах. Хай такі умови і сформувалися внаслідок чийоїсь суб'єктивної волі. Ці протиріччя-умови не обов'язково продукують конфліктну поведінку. Вони можуть стимулювати і неконфліктну активність, зокрема, юридичну. Наприклад, у формі спільної роботи представників різних гілок влади над вдосконаленням правових основ функціонування політичної системи. Або ж як намагання узгодженого, неконфліктного розв'язання тих чи інших політичних питань. Зокрема, кадрових.

Конфлікти нерідко виникають в тих зонах політичної системи, де конституційні норми не створюють протиріччя, але мають місце протиріччя політичних інтересів різних груп правлячого класу. І навпаки, там, де політичні інтереси тих же груп збігаються, ці групи і їх очільники уникають конфлікту навіть тоді, коли наявними є протиріччя правових норм.

Згадаймо конфлікт між Президентом, керівником Уряду і депутатами Верховної Ради України навколо призначення і звільнення з посади Міністра закордонних справ або Міністра оборони. Цей конфлікт періодично повторюється не через об'єктивні щодо суб'єктивних політичної взаємодії правові норми-умови, а саме через суб'єктивний чинник. Одним із його виявів є неадекватне, підпорядковане приватним або корпоративним інтересам тлумачення конституційних норм.

Така неадекватність виявляється, наприклад, у тому, що і парламент, і Кабінет Міністрів, і депутатський корпус дотримуються практики визнання вищеназваних міністерських посад виключною «урядовою квотою» Президента України. Але читаймо текст статті 83 Конституції: «Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також ... пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України». Оскільки Міністр закордонних справ і Міністр оборони є членами Кабміну, саме коаліція має пропонувати Президентові кандидатів на відповідні посади. Глава держави, відповідно до пункту 9 і пункту 10 статті 106 Основного закону, вносить до парламенту подання про призначення Міністра закордонних справ і Міністра оборони так само, як і подання про призначення Прем'єр-міністра України, запропонованого йому коаліцією.

Інший приклад. Звернімося до статті 140 Основного Закону України. Її 3 і 4 частини визначають такий порядок самоврядування територіальних громад: «Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради».

Тим часом внаслідок першого в історії України обрання депутатів до органів місцевого самоврядування за виборчими списками політичних партій і блоків політичних партій у 2006 році в багатьох регіонах виникли ситуації, коли окремі територіальні громади взагалі не мають своїх представників у районних і обласних радах. Є випадки, коли не всі райони представлені в депутатському корпусі обласного рівня. Тобто, результати обрання депутатів органів місцевого самоврядування за виборчими списками позбавили територіальні громади окремих сіл, селищ та міст України представництва їх інтересів у районних та обласних радах і тим де-факто скасували частини 3 та 4 статті 140 Конституції України.

Тим не менш жоден із суб'єктів законодавчої ініціативи, байдуже, яку політичну силу (читай: групу правлячого класу) він представляє, досі не розпочав процедуру визнання неконституційними норм Закону про вибори депутатів Верховної Ради АРК, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, якими запроваджено вибори «за списками». Відповідь на питання, чому так є, на поверхні: верхівку різних груп правлячого класу об'єднує спільний інтерес, що виявляється у прагненні контролювати

політичну поведінку учасників «своїх» груп заради особистого утримання на владному Олімпі.

Тож підсумовую: конфліктогенні зони містяться не в самій політичній системі і її основних підсистемах – інституціональній, інформаційно-комунікативній та нормативно-регулятивній. Наявність, масштаби або відсутність конфліктогенних зон є ознакою і складником суб'єктивного чинника – індивідуальних і групових освітніх, моральних, культурних та інших характеристик більшості представників правлячого класу України. Зокрема, їхніх почуттів і уявлень про свою особисту та колективну відповідальність за ту чи іншу якість власної політичної поведінки. Якщо в цій поведінці переважає орієнтація на конструктивну взаємодію в інтересах політичної стабільності і владно-управлінської ефективності, недосконалість правових норм, інших інституціональних регуляторів та інститутів політичної системи не створює в цій системі якихось конфліктогенних зон. Останні формуються тоді, коли у більшості представників правлячого класу орієнтація на конструктивну взаємодію відсутня або є рецесивною. В Україні правлячий клас без належних, як на мене, підстав, називають «елітою».

Запозичений із західної понятійної традиції термін «еліта» навряд чи коректно поширювати на вітчизняну владно-управлінську верству. Етимологія поняття «еліта» пов'язана термінологічним апаратом тваринництва та рослинництва, походить від французького elite – кращий, добірний. Означення терміном «еліта» владомоців України, з мого погляду, невмотивоване. Політичною елітою коректно називати більшою або меншою мірою усталену, відкриту або закриту політичну групу, представники якої, перебуваючи і у владі, і в опозиції, адекватно усвідомлюють національно-державні інтереси та підпорядковують свою політичну поведінку цим інтересам.

Важливо, щоб громадяни України якнайшвидше обрали у владу саме таких своїх представників. І тоді конфліктогенних зон у політичній системі України буде менше, а порядку, стабільності й ефективності – більше. Однак це станеться лише тоді, коли політична наука, політична освіта і політичне просвітництво, а також особистий і суспільний досвід пересічних громадян прискорять формування «елітного» громадянського суспільства, більшість якого усвідомить спільний національний інтерес, буде здатною примусити правлячий клас діяти згідно з національним інтересом і так виховає всередині цього класу справжню, а не позірну і самозвану політичну еліту.